

SALGIN SÜRECİNDE YAŞLI NÜFUS, SOSYAL DIŞLANMA VE YAŞ AYRIMCILIĞI

Sevim ATİLA DEMİR¹

ÖZET

İçinde bulunduğumuz Covid-19 salgını tüm dünyada toplumların her kesimini dönüştürmüştür. Ancak dezavantajlı gruplar özellikle toplumsal eşitsizliği büyük ölçüde hisseden gruplar daha fazla etkilenmiştir. Özellikle salgının en fazla risklere maruz bıraktığı yaşlı nüfus bu süreçte hem biyolojik ve toplumsal hem de psikolojik olarak mücadele vermiştir. Toplumda daha çok gizli süreçler üzerinden varolan yaş ayrımcılığının belki de en açık biçimi bu dönemde yaşanmıştır. Pandeminin ilk günlerinden itibaren en büyük dikkat yaşlılara yöneltilmişti. Sosyal dışlanma dezavantajlı grupların toplumsal entegrasyon ve sosyal bütünleşmedeki sınırlandırıcı bir süreç olarak dezavantajlılığı üretmeye bu dönemde de devam etmiştir. Yaşlı yetişkinlerin sağlığı üzerinden yapılan klişeleştirme onların hayatlarının değersizleşmesine ve sosyalleşmeyi korunaklı biçimde gerçekleştirmek yerine kendilerini izole etmelerine neden olmuştur. Bu çalışma da Covid-19 sürecinden yaşlı nüfusun yaş ayrımcılığı başta olmak üzere sosyal dışlanmaya maruz kalma biçimleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Sosyal Dışlanma, Yaş Ayrımcılığı

ELDERLY POPULATION, SOCIAL EXCLUSION AND AGE DISCRIMINATION DURING THE EPIDEMIC PROCESS

SUMMARY

The Covid-19 outbreak we are in has transformed every segment of societies all over the world. However, disadvantaged groups, especially those who felt social inequality to a great extent, were more affected. Especially the elderly population, who was exposed to the most risks by the epidemic, struggled both biologically, socially and psychologically in this process. Perhaps the most obvious form of age discrimination that exists in society through latent processes was experienced in this period. From the first days of the pandemic, the greatest

¹ Doç. Dr. Sevim Atila Demir, Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, e-mail: satila@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7033-7464>

attention was directed to the elderly. Social exclusion continued to produce disadvantage of disadvantaged groups as a limiting process in social integration and social integration in this period. Stereotyping over the health of older adults has caused their lives to be devalued and to isolate themselves instead of socializing in a protected manner. In this study, the elderly population's exposure to social exclusion, especially age discrimination, from the Covid-19 process was discussed.

Keywords: *Aging, Social Exclusion, Age Discrimination*

1. GİRİŞ

Koronavirüs, Aralık 2019'da Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ilk vakaların bildirmesinden bu yana insanlığın karşılaştığı en zor sınavlardan birisi olmakla tehdit etmektedir. Bu çerçevede sağlık sistemlerinin dayanıklılığı, yaşam mücadeleleri ve kalıcı jeopolitik değişimlerle karşılaşma riski devam etmektedir. Elbette bu süreçte riskler devam ederken ülkelerin kaynaklarını öncelikli olarak dezavantajlı gruplara göçmenlere yöneltmesi pek mümkün olmaz (Anthony, 2020:56). Çin'deki göçmenler de dahil Çin ile ilişkili tüm ülkeler salgınla ilişkilendirilmiştir. Büyük ve gelişmiş ülkelerde vaka sayılarının yüksek oluşu insan hareketliliğinin yüksek oluşu ile açıklanmaktadır (Sirkeci&Yüceşahin, 2020: 19). Bu nedenle hareketlilik yolları hem nüfusun akışını hem de salgının dağılımında önemli bir araçtır. Bir yandan da tüm dünyada devam etmekte olan göç, göçmenlik ve zorunlu hareketliliğe katılan dezavantajlı grupların da koşulları bir kat daha güçleşmektedir. Aynı zamanda toplumsal ve küresel ilgi başka alana kaymış özellikle göçmenler içerisindeki dezavantajlı gruplar biraz daha gölge alanlara ötelenmiştir.

Kovid-19 pandemisi nedeniyle büyük toplumsal ve ekonomik değişimler yaşanmıştır. Türkiye'de ise ilk resmi Covid-19 vakasının 11 Mart 2020'de görülmüş, virüsün etki ve yayılımını azaltma amacı ile birçok önlem alınmıştır. Yurtdışı seyahat kısıtlamaları, yurtdışından gelenlere karantina uygulaması, ilk, orta ve yükseköğretimde eğitime ara verilmesi, insan yoğunluğunun ve temasın fazla olduğu mekânların kapatılması, sokağa çıkma kısıtlamaları gibi birçok yeni durum ile karşı karşıya kalınmıştır (Türk, 2020:35/Kaya, 2020). Beraberinde ulaşım kapanmış, iş kaybı ve çalışma biçiminin değişimi ile evden çalışmanın getirdiği iş yükü ve aile içi rollerin değişimi gibi durumlar birtakım ruhsal ve iletişimsel huzursuzlukları da tetiklemiştir. "Evde kalın" çağrıları ilk günden itibaren şiddetle vurgulanmıştır ancak herkes aynı şartlarda evde kalamamışlardır. Olağan dönemlerde dahi savunmasız olan bireyler bu tür kriz dönemlerinde daha da korunmasız kalmışlardır.

Bakıma muhtaç olanlar, yaşlılar, mülteciler, engelliler ve diğer risk altındaki bireyler bu dönemde her zamankinden fazla risklere maruz kalmışlardır. Bu süreçte salgından korunmak için alınan izolasyon gibi birtakım önlemlerin, bu grupların ayrımcılığa ve damgalanmasına yol açmayacak biçimde geliştirilmesi önemli görülmüştür. Çünkü bu süreç aynı zamanda Pandemi koşullarının oluşturduğu endişe ve içeride kısıtlı kalmadan dolayı ortaya çıkan yalnızlık, endişe, korku gibi psikolojik sorunlarla başa çıkılması zorunluluğunu barındırmaktadır. Salgının en çok etkili olduğu bölgelerin, sağlığın toplumsal belirleyeni olan, yaş, cinsiyet, çalışma koşulları, işsizlik, yoksulluk, ayrımcılık; temiz suya, gıdaya, konuta, sağlıklı çevreye erişim; geçim, eğitim gibi etkenlerle bağlantılı olduğu bilinmekte ve alınan önlemler bu çerçevede düzenlenmeyi hedeflemektedir (Ülman, 2020: 366-370). Salgının yol açtığı değişimler her durumda sosyo-ekonomik farklılıklar gözetmeksizin herkesi etkilemiş olsa da toplumsal eşitsizliklerden etkilenen dezavantajlı gruplar daha fazla eşitsizliklere maruz kalmak durumunda olmuştur. Her zaman olduğu gibi kriz ve hızlı toplumsal değişme süreçleri dezavantajlılığı daha da keskinleştirmiştir.

Yaşlılığın sosyal yönden incelenmesi toplumsal gerçeklik içerisinde yaşlıların konumu ve durumunu ifade etmektedir. Sosyal gerontolojinin kurucusu kabul edilen E.W. Burgess yaşlılığın sosyal incelenmesini “sosyal uyum”, “rol değişimi”, ve “rol kaybı” kavramları ile ele almıştır. Yaşlı bireylerin kendini nasıl algıladığı, bu süreçte hangi rollerin değişime uğrarken hangi rollerin ortadan kalktığı durumu özellikle yaşlanma sürecindeki psikolojik ve sosyal uyumda belirleyici olmaktadır. Rose (1965) tarafından geliştirilen “yaşlılık alt kültürü” toplumsal değişimin niteliği ve hızı ile beraberinde yaşlılara yönelik önyargılar ve yaş ayrımcılığının da etkisi ile yaşlıların giderek kendi aralarında etkileşimde bulunduğu toplumdaki diğer yaş kategorilerinden giderek daha fazla uzaklaşması ile kendi değerlerine daha fazla sarıldıkları tezine dayanır. Aslında yaşlılık alt kültürü iki yönlü dinamik bir süreçtir. Bir yandan yaşlı bireyler çağın özelliklerine uzak olduğu düşüncesi ile gençlerin içinden geçtiği ilişki biçimlerinde uzak dururken bir yandan da toplum yaşlı bireyi kendi alanının dışına iter. Sosyal dışlanma ve yaş ayrımcılığının keskinleştiği ve varolan önyargıların daha açık ortaya konulduğu Salgın süreçleri gibi kriz ve hızlı değişme dönemlerinde ise bu alanların ayrılması daha da hızlanır. Özellikle bilişim alanındaki hızlı gelişmeler gençlerin bu merkezde etkileşimlerini daha da artırmakta ve teknolojiyi yeterince kullanma becerisi geliştiremeyen yaşlılar ile ortak yaşam alanı kurmakta zorlanabilmektedirler. Her geçen gün yaşlı bireyler kendileri gibi yaşlı

olanlarla her geçen gün daha fazla birlikte olmaya zorlanmakta ise de içinde bulunduğumuz salgın süreci bunu da zorlaştırmıştır. Yaşlılık alt kültürü salgın sürecinde daha da daralmış ve sosyal dışlanmanın tüm biçimleri daha çok görünür hale gelmiştir (Kaygusuz, 2008: 228-230).

2. KOVİD-19 SÜRECİ VE YAŞLILIK

TÜİK 2019 verilerine göre yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı yüzde 9,1'e çıkmıştır. Türkiye'de yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10,2, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı öngörülmektedir (TUIK, 2019). Türkiye'de 80 yaş üstü nüfusun artış hızı da oldukça dikkat çekicidir. 2011 yılında binde 9 olan 80 yaş üstü nüfus, 2050 yılında 4 kat ve 2100 yılına gelindiğinde tam olarak 10 kat artış gösterecektir. Yaşlanma oranı nüfus ile oranlandığında %7 ve altı ülkeler genç ülkeler, %7-10 arası yaşlı ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de yaşlı bir ülke konumunda bulunmaktadır. Daha da önemlisi hızlı yaşlanmakta olan bir ülke olduğumuz için yaşlanmaya dayalı sorunlar daha fazla hissedilmektedir. 2050 yılında dünya nüfusunun 8.909 milyarı geçeceği tahmin edilmekte ve bunun 2 milyarının 60 yaş üzerinde olacağı öngörülmektedir. Daha açık ifade ile 2050 yılından sonra dünyadaki yaşlı nüfusun, çocuk nüfusun iki katına ulaşacağı tahmin edilmektedir. Sosyal şartların düzelmesi, tıbbi bakım, beslenme, eğitim imkânlarındaki artış ve teknolojik gelişmeler ile yaşlı nüfusun artışı beraberinde özellikle çeşitli eşitsizliklere dayalı olarak ta (cinsiyete, ekonomik duruma vs.) yeni önlemleri zorunlu kılmaktadır (Atıla Demir, 2020/ GEBAM, 2019).

Yaşlılık konusunu içeren çalışmalara (Murakami, 2006/ Kalınkara, 2016/ Tufan, 2002/ Korkmaz-Yazıcı, 2014/Ceylan, 2016) göre Türkiye'de yaşlılık algısı değişmektedir. Yaşlılık sürecinde daha önceden edinmiş olduğumuz bazı rolleri kaybederiz. Emeklilik ile beraber çalışma yaşamına dair sahip olunan rol ve statüler bunların başında gelir. Bunun yanı sıra daha önceden sahip olunan başta anne-baba olma gibi rollerde ise değişimler yaşanır. Bu rollerin yönlendiriciliği azalır ve çoğu durumda özellikle modern kentlerde bu durum statü kaybı olarak bireye yansır. Beraberinde modern çekirdek aile sistemi içerisinde geleneksel toplumlarda yaşlı bireye atfedilen anlamların da yitirilmesi ile özellikle aile içerisinde yaşlılık kavramı daha fazla yük kavramı ile beraber anılmaya başlanmıştır. Genellikle “yaşlı kadın” a ait söylemler daha fazla görülsede bu söylemlerin hem kadın hem erkekler için olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla yaşlılar daha çok bakım ve yardım kavramı içerisinde muhtaç bir dezavantajlı grup olarak görülmektedir (Murakami, 2016: 518).

Yaşlı nüfus salgın sürecinden en fazla etkilenebilecek risk grubu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çerçevede önlemler “evde kal” maya ve bulaşma riskini en aza indirmeye yönelik olmuştur. Ancak aynı zamanda 60 yaş üzeri yetişkinler yalnızlığın etkilerini yaşama riski ile de karşı karşıya kalmış ve sosyal mesafe ile salgın riskine bir yenisi daha eklenmiştir. Yalnız kalma beraberinde yaşlı yetişkinlerde daha fazla depresyon riski doğurmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından Kovid-19 salgınının ilk dönemlerinde hayatını kaybedenlerin yüzde 95’inden fazlasının 60 yaş üzeri hastalar olduğu belirtilmişken, 1 Nisan 2020’de Sağlık Bakanlığı tarafından da Türkiye’de Covid-19 nedeniyle hayatını kaybedenlerin yüzde 80’inin 60 yaş üstü olduğu belirtilmiştir. Bu durum “yaşlı” vurgusunu doğurmuş ve beraberinde olumsuz söylem ve nitelermelerin yayılarak yaş ayrımcılığının özel ve kamusal alanda görünürlüğünü adeta meşrulaştırmıştır (Türk, 2020/ Haberler.com, 2020).

Yaşlanma Avrupa’da da kayıp ve düşüş ile ilişkili bir kavram olarak yaşlılık döneminin stereotipleri, yaşlanma sürecinde sağlık ve zindeliği zayıflatabilecek bir hastalık ve bağımlılık zamanı olarak baskındır. Böyle olduğunda yaşlı yetişkinlik tehdidinin aslında kronolojik olarak yaşın kendi değil ona yönelik algının olduğu görülmektedir. Bu durum gerçek hayatta da ciddi sınırlılıkları üretmektedir. Gekoski ve Knox (1990) sağlıklı olan durumların kronolojik yaşına bakılmaksızın daha etkisiz, bağımlı ve daha az olumlu kişilerarası özelliklere sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durumda yaşlılıktan ziyade sağlıklı olmaya yönelik vurgunun olumsuz tepkileri açıklamada daha işlevsel olabileceğini düşünebiliriz. Gerçekte de salgın sürecinde yaşlı bireyler için kullanılan klişeler yaşlı ihmalinin de şiddetini artırmaktadır (Tyrrell ve diğerleri, 2020: 214). Yaşlı nüfus söz konusu olduğunda karşılaşılan süreç biraz daha şiddetlenmektedir. Yaşlı nüfusu enfeksiyonlardan korumak çok daha önemlidir. Özellikle zorunlu hareketliliklerde birtakım koşullar göç yolunu yaşlılar için daha da zor hale getirir. Bu nedenle yaşlı bireyler hareketliliğe dahil olmayı istemez veya çok nadiren (hayati koşullar da eklendiğinden) katılırlar. İç göç ve dış göçün nedenleri incelendiğinde de özellikle genç-orta yaş aralığında nüfusun bu nedenler etrafında toplandığı görülür. Ayrıca, göç öncesi, göç süreci ve göç sonrası koşullar her durumda daha risklidir. Göç öncesi koşullar çoğu zaman özellikle zorunlu hareketliliklerde travmatiktir ve ruh sağlığını daha fazla çocuklar ve yaşlılarda olumsuz etkiler (Atila Demir, 2018). Hareketlik yaşayan bireylerde birçok ruhsal rahatsızlık göç öncesi ve süreci ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca göç sürecindeki istismar, şiddet ve sağlıklı koşullar da hareketlilikte hayati zorunluluklar olsa da yaşlı nüfusun katılımını engeller. Elbette birçoğu yetersiz sağlık ve fiziksel durumları

nedeni ile de göç yolunu kaldıramaz. Hedef ülkede karşılaşılan süreçler, ulusaşırı ise dil ve resmi prosedürlere ait deneyimsizlikler ve güvensizlikler bir diğer engeldir. Özellikle zorunlu hareketliliklerde hedef ülkede maruz kalınan sosyal ve ekonomik koşullar süreci göçmen grup için biraz daha zorlaştırır. Göçmenlerin geride bıraktıkları, özlem ve yeni ve bilemedikleri deneyimlerin korkusu her durumda hareketliliği büyük bir süreç haline getirir.

Yaşlı göçmenlerin durumu göz önünde bulundurulmadığında sonuçları daha fazla şiddetli olabilmektedir. Kovid-19 sürecinden göçmenlerin daha sert biçimde etkilenmelerinin bazı nedenleri vardır. Bunların başında özellikle sosyal destekle yaşamını sürdürenlerin bu süreçte desteklerden daha az faydalanmaları veya hiç faydalanamamalarına yol açmıştır. Ulusal ve küresel ilgi göçmenlerden salgına yönelmiştir. İkinci önemli neden ise göçmenlerin yetersiz koşullarının salgından korunmak için gerekli tedbirlere uymalarını mümkün kılmayacak olmasıdır. Bilinmektedir ki birçok göçmen, mülteci gerek ekonomik gerek sosyal olarak göç ettikleri mekana en alt düzeyden dahil olmaktadır. Çoğunlukla yerli nüfusun çalışmayacakları alanlarda uzun saatler ve zor sağlıksız koşullarda çalışırlar. Bu durum çoğu zaman ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacak yeterliliği de vermez. Dolayısıyla Kovid-19 salgınından korunmanın yolları olan fiziksel mesafe ve temizlik çoğu durumda göçmenler için mümkün olmayabilmektedir. Bir diğer faktör göçmenlerin sınır aşırı hareketliliğin bu süreçte daha da tehlikeli ve zor hale gelmesidir. Özellikle sağlıkla ilgili durumlarda böyledir. Aynı zamanda bu durum göçmenlerin geçici alanlarda toplanmalarına ve koşulların gittikçe daha sağlıksız ve tehlikeli hale gelmesine yol açmaktadır. Bu durum daha riskli yolları ve etkileşimlere kapı aralar (Anthony, 2020:57).

İtalya'daki durum salgın sürecini anlatmaktadır. İtalya'da yaşlı nüfus toplam nüfusun %23 ünü oluşturmaktadır. Ve salgında ölenlerin yaklaşık %80 i 70 yaş ve üzerindedir. Çin'de de Pandemi nedeni ile yaşamını yitirenler içerisinde yaşlı nüfus oranı %80,8'dir. Yaş ilerledikçe bu oran daha da artmaktadır. Yaşlı nüfusun Pandemiden daha yüksek düzeyde etkilenmesi durumu tüm dünyada benzerdir. Ancak kriz zamanlarında yaşlılar genellikle ilk görünmez kalan gruplardandır. Yaşlılık hem fiziksel hem de zihinsel olarak istenmeyen bir süreç olduğu için bu dönemde de böyle olmuştur. Yaşlı nüfus ilk defa günümüzde bu ölçüde artmıştır. 2050 yılında iki katına çıkacağı ve dünya üzerindeki yaşlı nüfusun 1,5 milyar olacağı öngörülmektedir ki bu nüfusun 3'te ikisi gelişmiş ülkelerde yaşamaktadır (Sadruddin&Inhorn, 2020:17). Hem

teknolojik gelişmeler hem de sağlıklı yaşama yönelik ilgi ortalama yaşam süresinin artışıyla etkilidir.

Salgın sürecinde en savunmasız olan popülasyonlara hizmet veren sosyal hizmet uzmanları, daha yaşlı yetişkinlere yönelik yüz yüze yapılan faaliyetler ve temaslar, bireysel cihazlar ve video konferans yoluyla neredeyse kolaylaştırılmaya başlandı. Sosyal uzaklaşma, kişisel koruyucu ekipman ve sanal gerçeklik cihazları tanıtıldı. Günlük telefon güvence çağrıları, eve teslim hizmetleri, sanal ve telefon sağlık ziyaretleri, önleme eğitimi ve haber güncellemeleri sosyal hizmet uygulamasının bir parçası haline geldi. Yaşlı yetişkinlerle yapılan sosyal hizmet uygulamaları dramatik ve hızlı bir şekilde değişti (Weger Berg-Morley, 2020: 456). Elbette bunlar bölgeye göre farklılık göstermektedir ve sınırlı çalışmalar olarak görülmektedir. Buradaki esas meselelerden biri hangi yaşlıya nasıl bir hizmet gideceği sorusudur.

3. YAŞLI NÜFUSUN SOSYAL DIŞLANMA BİÇİMLERİ

Sosyal dışlanma dinamik bir kavram olup toplumsal işleyişte dışlayanlar ve dışlananlar olarak iki boyutlu dezavantajlılığı ifade eder. Bu çerçevede yaşlı yetişkinlerin sosyal dışlanma alanlarını incelemek dışlanmaya yol açan faktörlerle bu grubun toplumsal işleyişine odaklanmak anlamına gelmektedir. Bu alanlardan biri ekonomik imkanlardan dışlanmadır. Hemen hemen tüm yaşlılık deneyimlerinde emeklilik süreci ile beraber gelir düşüşü yaşanmaktadır. Bazı yaşlılar bu süreçte güvencesiz ve geçici işlerde çalışmaya devam etmelerine yol açmaktadır. Sosyal ilişkilerden dışlanma, yaşlı yetişkinlere yönelik önyargıların boyutu ve toplumda var olan yaşlı algısı ile ilişkilidir. Hemen hemen tüm toplumlarda kültür yaş tanımlamalarını yapar ve gelecek kuşaklara aktarır. Bu durum örneğin kimin yaşlı kimin genç olarak tanımlanabileceğini de belirler. Bu tanıma göre gündelik ilişkilerin derecesi, paylaşılan mekanlar hatta giyim tarzlarını da etkiler. Kısaca renkli giyim tercihlerinde daha az bulunmaları veya sokakta, okullarda ve kafelerde daha az görülmelerinin nedeni budur. Sosyal etkileşim de buna göre tanımlanır. Çoğunlukla yaşlanma süreci sosyal alanlardan daha fazla dışlanmaya yol açar. Birçok dezavantajlı grupta olduğu gibi genellikle de yaşlı yetişkinler bunu gönüllü olarak tercih etmeye zorlanır. Özellikle yaşlı yetişkinler söz konusu olduğunda diğer bir dışlanma alanı teknolojik imkanlardır. Teknolojinin hızlı gelişimi yaşlı nüfusun uyumunu güçleştirebilmektedir. Yaşlı göçmenler söz konusu olduğunda ekonomik koşullar temel teknolojiyi dahi takip etmede zorluklara yol açabilir. Göçmenlere yönelik çıkan asılsız haberler ve önyargılar da sosyal dışlanmanın tüm biçimlerini keskinleştirir. Salgın gibi kriz ve hızlı

toplumsal değişme dönemlerinde toplumların acil durum durumuna geçmesi bireylerin de hayatta kalma isteği ile dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını ötelemesi yaygın bir durumdur.

Fiziksel imkanlardan dışlanma yaşlı yetişkinlerde diğer hayati dışlanma alanıdır. Sokakta yürüyebilme, binaların ve mekanların her yaşa uygun olarak yapılandırılması yaşlı yetişkinlerin dışlanma düzeyini oldukça azaltır. Aynı zamanda fiziksel koşulların yeterince uygun düzenlenememesi sosyal alandan başta olmak üzere diğer ir çok alandan dışlanmaya da yol açar. Özellikle kent merkezlerinde fiziksel hareket düzeyi sağlıklı ve aktif genç bireyler için dahi çoğu zaman engelleyici biçimde işlev görürken yaşlı yetişkinler için durum daha sınırlandırıcıdır. Bu sınırlılıklar yaşlı ve engelli yetişkinlerin çoğu zaman kendilerini ev dışı yaşamdan zorunlu olarak koparmalarına yol açar.

Çeşitli çalışmalarda (Atila Demir, 2018/ Mui, 1996 and 2006; Berry, 1997; Cochrane, 1977), virüsün etkilediği yerlerde özellikle sosyo-ekonomik olarak en alta bulunan kesimlerin daha fazla etkilendiği ve fiziksel koşullar gereği bulaşma olasılığının yüksek olduğu ve yine bu koşullar nedeni ile evde kalamamaları gibi bir döngünün söz konusu olduğu tartışılmıştır. Genel olarak bakıldığında yaşlı yetişkinlerin maruz kaldıkları sorunlar çok yönlüdür. Psikolojik rahatsızlıkların /bunalımların ve uyumsuzlukların yaşlılarda ortaya çıkma oranı daha fazladır. Yaşlılığın getirdiği zorlu süreçlere yaşlılık dönemindeki ani değişimler de eklendiğinde (taşınma, göç etme, işten ayrılma, bir yakını kaybetme vs...) ile beraber yenileri eklenir. Örneğin yaşlı göçmenlerde bunlar yer değiştirmenin getirdiği zorunluluklar, dil sıkıntıları, resmi işlemlere hakim olamama ve tüm bunların getirdiği birine bağlı olma durumu sadece birkaçıdır. Yaşlılık sürecinde fiziksel ve ekonomik zorluklar bulunmaktaysa yaşlı göçmenlerin kırılganlıkları bir kat daha artmaktadır.

Özellikle yaşlı yetişkinler için bir de sosyal ağların devamlılığı çok önemlidir. Bakıldığında yaşlılık sürecinde konfor alanları daha hayati hale gelir ve bu alanın dışına çıkmak durumunda kalmak endişe oluşturur. Yaşlı yetişkinler için eğer ani bir değişim yaşanmışsa bu alanın dışına çıkılmıştır çoktan. Salgın süreci yaşlı göçmenlerin hedef ülkede kaldıkları süre boyunca kurdukları sosyal ağları da işlevsiz kılar. Bu yaşlı göçmenler için duygusal güçlük oluşturur. Özellikle yaşam koşulları ve sürecin zorunlulukları sosyal ağlardan dışlanmalarına yol açar (Atila Demir, 2018). Yaşlı yetişkinlerin gündelik pratikleri akrabalar, komşular ve diğer sosyal ağlar aracılığıyla sağlandığından salgın sürecinde bu ağlar sınırlandırılır. Bir kısmı gönüllü bir kısmı ise yaş ayrımcılığı ve önyargılar altında sınırlanır.

4. YAŞLI NÜFUSUN PRATİKLERİNDE KOVİD-19 SÜRECİNDEKİ DEĞİŞİMLER VE YAŞ AYIRIMCILIĞI

Yaş ayrımcılığı, insanları yaşlarına göre genelleyerek sosyal, ekonomik ve işlevsel anlamda dezavantajlılık yaşamalarına yol açan durumu ifade eder. Sosyal hayattan dışlama, yaşlıları dikkate almama gibi biçimlerde deneyimlenen yaş ayrımcılığının en açık hallerini sosyal ilişkilerde gözlemleriz. Toplumun önemli bir kısmını oluşturan yaşlıların hasta, işsiz, güçsüz ve bağımlı olarak tanımlamak ve bunun sonucunda bireylerin zihinlerinde negatif algıların oluşması yaş ayrımcılığına yol açar. Toplumda yaşlıların sürekli olarak sağlık giderleri, bakım ihtiyacı ve emeklilik sistemi gibi konular üzerinden tartışılması yaşlılığa yönelik algıyı olumsuz etkilemektedir (Tunçer, 2020:148). Aslında toplumsal alanın hemen hemen tüm kısımlarında yaşa göre keskin kategoriler bulunmaktadır. Gençlerin de özellikle yetkinlik gerektiren konularda yetkinliklerine bakılmaksızın tecrübesiz ve bilgisiz oldukları algısı da yaş ile ilgili kategorilendirilmelerden biridir. Ancak bakıldığında yaşlı yetişkinlere oranda daha az dezavantajlılık ve dışlanmayı üretir.

Yaş ayrımcılığı toplumda o derece kanıksanmıştır ki bazen iyilik veya nezaket adına gerçekleşir. Arun (2020) özellikle bazı örnekler üzerinden ayrımcılığı örneklendirir;

“Bankada sıra beklerken karşısındaki görevliye “artık çok yaşlandık” diyor.

Görevli yanıt veriyor “Esağfurullah! Ne yaşlısı, çok gençsiniz, maşallahınız var!” Kibar ayrımcı!

• Yürürken ayağı kayıp düşen bir kadını koşup yerden kaldıran kişi üzülerek haykırıyor “Yahu teyze senin ne işin var bu karda kışta dışarda. Otursana evinde!” Yardımsever ayrımcı!

• Üniversitede bir öğrencim var. Kendisine çocukları tepki göstermişler “bu yaştan sonra okuyup da ne olacaksın!” demişler. Kibirli ayrımcılar!”

Bu örneklerdeki gibi günlük dilde sıkça kullanılan kurbanlaştırıcı dil “yardım” merkezli söylemler yaş ayrımcılığını gittikçe daha gizil ve yerleşik hale getirir. Yaş ayrımcılığının bu ölçüde yerleşik oluşu normal karşılanmasına ve dolayısıyla mücadele alanı olarak tanımlanmamasına yol açar.

Yaşlı nüfus pandemi sürecinde sosyal izolasyonda olmuş olsa da okulların kapanmasıyla birçoğu torunların bakımını üstlenmiştir. Bu durum varolan risklerden yeterince korunmayı da imkansız hale getirmiştir. Özellikle yurtdışında huzurevlerinde kalan yaşlıların büyük risk altında olduğu görülmüştür. Bu kurumların yeterli doktor ve hemşireler ile desteklenmemesi yüksek enfeksiyon riskini doğurmuştur. Salgının özellikle yoğun olduğu dönemlerde yaşlıların gerekli bilgiye ulaşmaları önem taşımıştır. Bu dönemde yaşlılar için en etkin araç televizyonlar olmuştur. Aynı zamanda sosyalleşme ihtiyacının dijital görünümüleri bu süreçte çok önemli olmasına rağmen yaşlı nüfusun büyük çoğunluğu bu fırsatlardan yararlanamamıştır. Bu durum beraberinde bazı ruhsal sorunları getirebilmiştir. Bu süreçteki iletişim ve sosyalleşme fırsatı sosyal hizmet, klinik görevlileri ve gönüllülerle telefon yolu ile yapılabilir. Bunun için yeni fırsatların oluşturulması önemlidir. Bu süreçte belediye ve sosyal hizmet görevlileri özellikle market ihtiyaçları ve bakım ihtiyaçları için etkin çalışmışlardır (Petretto&Pili, 2020).

Salgın sürecinin ortaya koyduğu gerçeklerden biri de yaşlıların tüm dünyada ne durumda olduklarıdır. Kamusal söylemde yaşlı nüfusun, çaresiz, işsiz ve topluma katkıda bulunamadığı yönergesi açıkça okunmuştur. Tek bir genelleme ile (yaşlılar) tüm bireyler aynı başlıkta tanımlanmıştır. Bu durum yaş ayrımcılığının tipik göstergelerindedir. Halbuki yaşlı yetişkinler de son derece heterojendir. Farklı yaşam deneyimleri, farklı genetik ve sağlık geçmişleri, farklı eğilimleri ve kültürel özgeçmişleri bulunur. Tüm bu unsurlar bireylerin biyolojik, sosyal ve davranışsal yönleri ile de farklılık gösterir. Genç ve yaşlı arasındaki söylemsel artan ayrışma gençlerin durumla ilgili öfkelerini ve kızgınlıklarını, açıkça grup olarak tasvir edilen yaşlı yetişkinlere yönlendirmesine yol açabilmektedir. Nitekim sosyal medyada yaşlıların sokağa çıkma kısıtlamasının akabindeki yaşlı bireyleri alaya alan paylaşımlar bunun tipik örneğidir (bkz. İHA, 2020). Gelecekte, bu sürece dayalı yaş bölünmesi ve yaşlanmanın olumsuz tasviri, gençlerin yaşlanma sürecini de kuşkusuz etkileyecektir. Yaşlılar ile gençler arasındaki mesafenin azaltılması hem kriz dönemlerinde sosyal dayanışmanın sağlanmasında önemlidir hem de damgalama, önyargılar ve klişeleştirmeleri önler. Ayrıca sosyal bilimlerden bakıldığında kronolojik yaş risk tanımlamalarında tek kriter olmamalıdır. Her ne kadar yaşlı yetişkinler salgından biyolojik olarak daha fazla etkilenmiş olsalar da genç yetişkinlerin sınırlamalardan ruhsal olarak daha fazla olumsuz etkilendiği görülmüştür. Losada- Baltar ve diğerlerinin 18-88 yaş aralığında 1310 İspanyol ile yaptığı çalışmaya göre genç yetişkinlerin özellikle salgınla ilgili haberlere maruz kaldıkça daha az akrabalarla

temas, daha düşük uyku kalitesi, daha fazla yalnızlık gibi durumlarla karşılaştıkları görülmüştür. Bu durum ayrıca kişilerin olumsuz yaşlanma algılarına sahip olmalarına yol açmıştır (Ayalon vd., 2020:1-3/ Losada-Baltar ve diğerleri, 2020). Yaşlı göçmenlerin hedef ülkede sınırlı olarak oluşturdukları sosyal ağlar bu süreçte daha da daralmış göçmenlere yönelik önyargılarla da beslenmiştir. Bu önyargılar hem ekonomik koşullar ile hem de farklı olana bir tepki olarak geliştirilen önyargılar ile kuvvetlenmiştir.

Kısaca Kovid-19 sürecinde zaten toplumlarda var olan yaş ayrımcılığının bu ölçüde ortaya çıkmış olmasının altında yatan belli başlı nedenler bulunmaktadır.

Bunlardan ilki tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tüm yaşlıları aynı kategoride görme eğilimidir. Yaşlı yetişkinler oldukça heterojendir. Psikolojik performans ve sosyal ihtiyaçlardaki bireyler arası değişkenliği belgeleyen binlerce araştırma toplumdaki en heterojen grup olmaya devam ettiğini göstermektedir. Ekonomik, sosyal, psikolojik durumları farklıdır. Aynı zamanda kişilik özelliklerinin yanı sıra somatik işleyiş, kronik durumlar, kendi kendine algılanan sağlık, bilişsel sağlık ve günlük yaşam faaliyetleri gibi birçok değişken bulunmaktadır. Özellikle salgın sürecindeki diğer önemli konu ise negatif yaş klişelerinin yaygınlığıdır. Yaşlı insanların tek tip olarak “risk altında” olarak sınıflandırıldığı ve bu riskin azalabilmesi için pandeminin yayılmasını sınırlamak mevcut önlemlerin ana nedeni olduğu ifadeleri yaygındır. Bu görüş yanlıştır çünkü tüm yaşlı insanlar yüksek risk altında olmayabilir ve risk altında olanların hepsi belli bir yaşın üzerinde olmayabilir. Cinsiyet, yaşam alışkanlıkları ve çevresel faktörler riskin düzeyinde belirleyicidir. Bu nedenle, ileri yaşın vurgulanması sadece yaşlı yetişkinler arasında haksız endişelere yol açmakla kalmaz, aynı zamanda diğer yaş grupları arasında yanlış güvenlik duygularına da yol açabilir (Ehni&Wahl, 2020: 516 -518).

Bir diğer önemli boyut ise yaşlıların toplumsal alandaki algısına paralel olarak faaliyetlerindeki sınırlılıklardır. Salgın süreci özellikle bazı bireysel becerilerin ne derece hayati olabileceğini de ortaya koymuştur. Bu nedenle modern toplumlarda teknolojinin hızına yetişememe her yaşta birey için olumsuz bir anlam taşımaktayken yaşlı nüfus için daha belirleyici olmuştur. Türkiye’de yaşlıların bilgisayar kullanma oranı artmış ve gittikçe daha fazla sosyal medyada görünür olmaya başlamışlardır. 2019 da Boğaziçi Üniversitesi tarafından yapılan çalışma sonuçlarına göre İstanbul ağırlıklı olmak üzere Ankara, İzmir gibi kentlerden, emekli, ağırlıklı üniversite mezunu, sosyal medya kullanan 65

yaş üstü 201 kişiyle yüz yüze ve anket yoluyla görüşülmüştür. Yaşlıların sosyal medya kullanım nedenleri arasında bilgi edinme, sosyal etkileşim, eğlence, çevre etkisi ve gözetleme motivasyonlarının öne çıktığı görülmüştür. Sosyal medya kullanımının, yaş almış kişilerde “hayatı yakalama”, “içe kapanmayı engelleme”, “hayatın akışını yakalama”, “hayatla barışık hissetme” ve “sosyal yaşamdaki çemberin içinde kalma” algısını güçlendirdiği tespit edilmiştir. Görülmektedir ki teknoloji kullanımında Türkiye’deki yaşlı yetişkinler de sıfırdan başlamayacaktır ancak teknoloji kullanımını yaygınlaştırmayı hedefleyen projelere her yıl daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Salgın süreci de bu ihtiyacı artırmıştır.

Yaşlı yetişkinlerin fiziksel ve zihinsel pek çok gücü vardır. Bu gücü açığa çıkarabilecek koşulların oluşturulması ve yaşlıların kendi alt kültürde sınırlanmalarının önüne geçilebilmesi için sosyal dışlanmalarının tüm biçimleriyle ancak en gizil hallerinden biri olan yaş ayrımcılığı ile mücadele etmek gerekmektedir. Bu nedenle hem yaşlılara yönelik olumsuz klişeler ve bunların zararlı etkileri hem de yaşlı yetişkinlerin güçlü yanları, topluma değerli katkıları ve potansiyelleri hakkında daha geniş ölçekli çalışmalarla bir farkındalık oluşturmak önemli görülmektedir.

5. SONUÇ

Kriz dönemlerinde toplumsal düzenin ve dayanışmanın sağlanabilmesi hayati bir konudur. İçinde bulunduğumuz Kovid-19 Pandemisi sürecinde özellikle yaşlı nüfusun pandemiden daha fazla etkileniyor olmaları aynı zamanda toplumların yaşlılara yönelik bakış açılarını da tüm acımasızlığı ile ortaya çıkarmıştır.

Yaşlı yetişkinlerin sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları alanların başında tekipleştirme gelmektedir. Özellikle pandemi sürecinde hem hareketliliğe dahil olduğu deneyim üzerinde tekipleştirilmeleri hem de yaşlı olarak farklılıkları gözardı ederek genel yargılara maruz bırakılmaları söz konusudur. Birden fazla dezavantajlılık üstüste geldiğinde ise durum daha keskin hissedilmektedir. Örneğin; Suriyeli olma üzerinden genellenme ve Suriyeli yaşlı olma üzerinden genellenmeleri dezavantajlılığı pekiştirmektedir. Dezavantajlılık alanları eklendikçe yaşlı göçmenlerde olduğu gibi ekonomik, sosyal ve psikolojik dışlanmanın boyutları da büyümektedir. Yaşlı nüfusun maruz kaldığı dışlanma biçimlerinde en yaygın ve gizil olan yaş ayrımcılığı ile “yaşlılık alt kültürü” daha fazla yerleşmekte ve beraberinde riskleri de üretmektedir.

Yaş ayrımcılığı: Özellikle yaşlılık ve kategorik olarak ayrışmayı doğurmaktadır. Bunun yerine iletişimi ve etkileşimi geliştirebilecek söylemlere yer verilmelidir. Özellikle yaşlı yetişkinler söz konusu olduğunda yaş ayrımcılığı var olan önyargı ve sosyal dışlama biçimlerinin de önüne geçebilmekte ve durumu daha keskin hale getirebilmektedir.

Yeterli imkanlara erişimde sınırlanma: fiziksel mesafenin duygusal mesafeye yol açmaması için sosyal ilişkileri güçlendirmenin farklı yolları kullanılmalıdır. Bunun başında teknolojik araçlar gelir. Ancak yaşlı yetişkinlerin büyük çoğunluğu gerek maddi yetersizlikler nedeni ile gerekse bu araçların kullanım bilgisine sahip olmadığı için faydalanamamaktadırlar. Yaşlılar söz konusu olduğunda var olan “dijital uçurum” un azalabilmesi için gerekli rehberlik ve gönüllülük hizmetlerine büyük iş düşmektedir. Artan depresyon, kaygı yaşayabilen hastalar ve aileleri için pandemi sonrası dönemde ortaya çıkacak ihtiyaçları göz önünde bulundurmak da önemlidir.

Yaşlı ve genç yetişkinlerin pandemiye yönelik duyarlılıkları ve bu süreci nasıl algıladıkları davranışlarını da belirlemektedir. Bu nedenle yaşlı yetişkinlere yönelik sosyal dışlanmanın önünü açan söylemlerin ve araçların önlenmesi son derece gereklidir. Bu araçların başında da medya gelmektedir. Bu süreçte hastalığın sadece yaşlıları etkiliyormuş ve en temel risk onlarmış gibi algılanmasında da medyanın etkisi bulunmaktadır. Koruyucu olmayı hedefleyen kısıtlamaların yaşlıları kapama olarak algılanması aslında ne kadar yüksek düzeyde yaşlılara yönelik önyargıların toplumda yerleşik olduğunu da göstermektedir. Yaşlıların toplumsal dışlanmaya ve yaş ayrımcılığına maruz kalmalarını engellemeye yönelik tedbirlerin başında temel haklara (sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, çalışma hakkı, aile kurma hakkı, sosyal yardım hakkı, eğitim hakkı vs...) ulaşımı kolaylaştırıcı yaklaşım ve politikalar öncelikli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ATİLA DEMİR, S. (2020), Toplumsal Değişme ve Değerler Bir Değerler Sosyolojisi Çalışması, Nobel Yayınları, Ankara.
- ATİLA DEMİR, S. (2018), “Sakarya’daki Yaşlı Suriyelilerin Göç Deneyimleri ve Sorunları”, Göç Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, sf. 205 – 218.
- ARUN, Ö. (2020), “Türkiye’de Peter Pan Sendromu ve Yaşlanmanın Yaklaşan Sorunları”, Covid-19 Salgınının Sosyolojik Analizi,

Editör: Lütfi Sunar, 25 Nisan 2020, Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı.

- AYALON, L.,& CHASTEEN, A. & DIEHL, M. & LEVY R. B. & NEUPERT D. S.& ROTHERMUND, K. & TESCH-RÖMER, C. AND WERNER WAHL, H. (2020), “Aging in Times of the COVID-19 Pandemic: Avoiding Ageism and Fostering Intergenerational Solidarity”, *Journals of Gerontology: Psychological Sciences* cite as: *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 2020, Vol. XX, No. XX, 1–4.
- ANTHONY, KANU I. (2020), Covid-19 Pandemic And The Health Of (African) Migrants”, *Journal of Applied Philosophy*. Vol. 18. No. 2, 56-64.
- BERRY, W. J. (1997). “Immigration, Acculturation, and Adaptation”. *International Association of Applied Psychology*. 46(1). 5-68.
- CEYLAN, H. (2016), Yaşlılık Sosyolojisi, Nobel Yayınları, Ankara.
- COCHRANE, R. (1977). “Mental Illness in Immigrants to England and Wales” An Analysis of Mental Hospital Admissions, 1971”. *Social Psychiatry* 12. 25-35.
- EHNİ, H.-JOERG AND WAHL, HANS-W. (2020), “Six Propositions against Ageism in the COVID-19 Pandemic”, *Journal of Aging & Social Policy*, 32:4-5, 515-525, DOI: 10.1080/08959420.2020.1770032.
- ERKILIÇ, E. (2020), “Mülteciler Pandemi Sürecinden Nasıl Etkilendi?”, Erişim: 15.07.2020, <https://www.amerikaninsesi.com/a/multeciler-pandemi-surecinden-nasil-etkilendi/5470664.html>
- GEBAM, Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam, http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/yaslilikta_kaliteli_yasam_son.pdf, 20.08.2019.
- GEKOSKİ, W. L., & KNOX, V. J. (1990). Ageism or healthism? Perceptions based on age and health status. *Journal of Aging and Health*, 2, 15–27. <https://doi.org/10.1177/089826439000200102>
- Haberler.com. (2020). “Bakan koca: Kovid-19 nedeniyle hayatını kaybedenlerin yaklaşık yüzde 80'i 60 yaş üstü”. Erişim tarihi: 01 Mayıs 2020, <https://www.haberler.com/tekrar-bakan-koca-kovid-19-nedeniylehayatini-13078328-haberi/>

- İhlas Haber Ajansı [İHA]. (2020). “Yaşlı kadını videoya çeken ve hakaret eden 2 kişi gözaltına alındı” Erişim tarihi: 2 Mayıs 2020, <https://www.ihha.com.tr/haber-yasli-kadini-videoya-ceken-ve-hakaret-eden-2-kisigozaltina-alindi-834804/>
- KALINKARA, V. (2016), Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler, Nobel, Ankara.
- KAYA, M. (2020). “Koronavirüs salgınında yaşlılar nasıl hedef haline geldi?”. Seta Perspektif Dergisi, 271, 1-4.
- KAYGUSUZ, C. (2008), “yaşlılık Kuramları”, Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan Yaşlılık, Editörler: Kurtman Ersanlı-Melek Kalkan, Pegem Akademi, 215-250, Ankara.
- KORKMAZ, N., YAZICI, S. (2014), Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş, Ütopya, Ankara.
- LOSADA-BALTAR, A., JİMENEZ-GONZALO, L., GALLEGO-ALBERTO, L., PEDROSOCHAPARRO, M., FERNANDES-PIRES, J., & MARQUEZ-GONZALEZ, M. (2020). “We’re staying at home”: Association of self-perceptions of aging, personal and family resources and loneliness with psychological distress during the lock-down period of COVID-19. The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences.
- MUI, A.C. (1996). “Depression among Elderly Chinese Immigrants: An Exploratory Study”. National Association of Social Workers. 41 (6): 633-645.
- MURAKAMİ, I. (2016), “Aileye İlişkin Araştırmalarda Yaşlılık algısının Değişimi”, Sosyoloji Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümü, 36 (2), 507-525.
- PETRETTO, DONATELLA R. & PİLİ, R. (2020), “Ageing and COVID-19: What Is the Role for Elderly People?”, Geriatrics 2020, 5, 25, 1-4.
- SADRUDDİN, AALYİA FERÖZ ALİ & İNHÖRN C., MARCİA (2020), “Aging, Vulnerability and Questions of Care in the Time of COVID-19”, Anthropology Now, Routledge, 12:1, 17-23.
- TUNÇER, M. (2020), “Kriz Döneminde Yaşlılık: Yeni Mücadele Alanları”, Cogito, sayı:98, ss: 144-152.

- TUFAN, İ.(2002), Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık, Aykırı, İstanbul.
- TUIK, İstatistiklerle Yaşlılar 2019, Haber bülteni, Erişim; 30.11.2020.
- TÜRK, A. (2020), “Koronavirüs (Covıd-19) Pandemisi Sürecinde Yaşlılara Yönelik Uygulamalar ve Yaşlıların Psiko-sosyal Durumu Üzerine Bir Değerlendirme”, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, 2020 (2), 35-46.
- TYRRELL, C. J., & WILLIAMS, K. N. (2020). The paradox of social distancing: Implications for older adults in the context of COVID-19. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), S214-S216. <http://dx.doi.org/10.1037/tra0000845>
- ÜLMAN, Y. I. (2020), “COVID-19 Enfeksiyon Hastalığı Salgınına Biyoetik Açıdan Bakış”, ACU Sağlık Bilimleri Dergisi 2020; 11(3):365-371.
- SİRKECİ, I., & YÜCEŞAHİN, M. M. (2020). Göç ve Koronavirüs: Nüfus Hareketliliği Verileri Üzerinden KOVİD-19 Salgınının Analizi. *Göç Dergisi*, 7(1), 9-34. <https://doi.org/10.33182/gd.v7i1.679>
- WEGER- BERG, B. & MORLEY, J.E. (2020), “Loneliness And Social Isolation In Older Adults During The Covid-19 Pandemic: Implications For Gerontological Social Work”, *J Nutr Health Aging*. 2020;24(5):456-458.
- <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/yasli-lar-sosyal-medya-ile-yasama-sariliyor-41282846>, “Yaşlılar sosyal medya ile yaşama tutunuyor”, Erişim: 10.08.2020.